

НОВАТОРСТВО ІВАНА БАГРЯНОГО В ЖАНРІ РОМАНУ

Іван Багряний, письменник та громадський діяч, залишив помітний слід в українській літературі, а також у політичному житті України. Вірний ідеям національної свободи та людської гідності, він висловлював свої переконання у художніх творах і через активну участь у суспільно-політичних процесах доби. Безперечно, і творча, і громадська діяльність суттєво вплинули на утвердження образу України на міжнародній арені у 1945-1963 роках. [6, с. 320] Він – той письменник, чия публіцистична та художня спадщина стала доступною українському читачеві лише у 1990-х роках, уже після проголошення незалежності України. Іван Багряний упевнено увійшов в українську літературу ХХ століття як митець-реформатор, що зумів поєднати динаміку пригодницького роману з глибоким національним болем та екзистенційними мотивами. Його творчість – це передусім заперечення образу українця-жертви й усталення українця-переможця, який кидає виклик тоталітарній системі та виборює законне право на життя. Тому й відомий вислів автора: «Ми є. Були. І будемо ми! Й Вітчизна наша з нами» – став маніфестом незламності української нації.

Мета статті – окреслити новаторство Івана Багряного в жанрі роману, визначити особливості його індивідуального стилю.

Літературознавча рецепція романної творчості Івана Багряного налічує вже понад пів століття й постійно поповнюється новими науковими працями. Уже сама поява його романів «Сад Гетсиманський» (1950), «Людина біжить над прірвою» (1964) викликала значний резонанс, що спонукало українських учених і критиків відреагувати численними рецензіями, схвальними відгуками, але й неоднозначними оцінками. Публікація романів Івана Багряного в Україні спричинила зацікавленість читачів та призвела до наукового осмислення його доробку такими вченими, як: Максим Балаклицький, Юрій Ковалів, Надія Колошук, Ігор Михайлин, Людмила Михида, Михайло Сподарець, Ірина Романова, Микола Ткачук, і це, звичайно, не повний перелік учених, які вивчають багатогранний доробок митця. Загалом літературознавчі дослідження творчої спадщини Івана Багряного поділяють на два етапи: перший – діаспорний, коли значна увага приділялася сюжетно-композиційним особливостям і соціально-політичним аспектам його прози, а не естетичним; другий – вітчизняний, що розпочався вже в незалежній Україні. Олесь Шевченко вважає, що Іван Багряний «не наслідував жодного з існуючих літературних напрямків – класицизму, романтизму, натуралізму чи іншого -ізму, він творив свій стиль, свій власний жанр, це просто можна назвати «багрянiзм» [7, с. 256-257]. Справді, Іван Багряний творив самобутній стиль письма, у якому поєдналися різні художні напрями. Його твори характеризуються багатоплощинністю, наявністю «світів у світах», органічним синтезом релігійної та світської тематик, а також внутрішньою трагічною напруженістю. Такий «багрянiзм» яскраво простежуємо в одному із знакових текстів – «Сад Гетсиманський». Так,

діаспорний письменник Віталій Бендер, активний член Української революційно-демократичної партії (УРДП), очільником якої був Іван Багряний, підкреслював, що цей роман «...сильніший від “Тигроловів” і від “Буйного вітру”, в яких Багряний-письменник часом є осилений Багряним-політиком» [4].

Головною темою романів відомого автора, на думку Михайла Сподарця, є доля України та її народу: змальовуючи тоталітарну дійсність, Іван Багряний часто використовував чорний гумор та сатиру як засоби викриття тоталітарної системи [5]. У романі «Сад Гетсиманський» він відверто й сміливо відтворив трагічні події арештів і знищення українців у в'язницях у період «єжовщини», які пережив особисто. В'язні – це високоосвічені українці, культурні люди, справжня інтелігенція, котра зовсім не вписується в ту абсурдну реальність, у якій вони опинилися. Ірина Романова акцентує на «багрянівській» моделі персонажа – самодостатнього, сміливого, розумного, але зайвого в тогочасній політичній системі. Відтак він відчуває соціальну відчуженість та екзистенціальну самотність, поглиблюючи дисгармонійне сприйняття абсурдного світу. Вважаємо, що Іван Багряний одним із перших в українській літературі відкрито і правдиво зобразив жорстокі реалії страшних радянських репресій, зокрема, арешти, допити та катівні НКВД. Важливою жанровою ознакою тут є глибокий психологізм, адже письменник досліджував внутрішній стан людини в екстремальних умовах, показував її страх, біль, але водночас незламність і здатність зберігати гідність. Образ головного персонажа Андрія Чумака демонструє новий тип українця – духовно сильної, морально стійкої особистості, здатної протистояти тоталітарній системі, відкинути пасивність, побороти тривогу й хвилювання. Це дозволяє говорити про те, що це не просто соціально-психологічний роман, а філософське осмислення протистояння особистості й радянської репресивної машини.

У романі «Сад Гетсиманський» поєднуються ознаки кількох жанрів. Психологічність виявляється передусім у всебічному зображенні внутрішнього світу Андрія Чумака. Автор детально передав його думки, переживання, страхи й сумніви під час перебування у в'язниці. Читач пильно стежить за подієвим рядом, але й за тим, як головний персонаж осмислює кожну ситуацію, бореться із зовнішнім та внутрішнім тиском і зберігає моральну стійкість: «Андрій зітхає глибоко й шепоче сам до себе: “Не може, ні, не може бути!” Він одривається від ґрат і ходить по темній камері, не звертаючи уваги ані на те, що камера, всупереч тюремним законам, зовсім не освітлена, ані на тяжке, насичене духом людського поту, цвіллю й смородом блощич повітря. Він не бачить тієї камери, він не уявляє, яка вона, ця тюрма в його рідному місті, він лише відчуває, що камера порожня, що він тут сам» [1, с. 19-20]. Персонаж настільки занурений у свої думки й переживання, що навіть не сприймає навколишній простір, тут показано не просто фізичну ізоляцію, а глибоку психологічну самотність.

Пригодницькі елементи майстерно реалізовані в напруженому сюжеті, де присутня постійна небезпека, швидка зміна ситуацій: арешти, етапи слідства, зустрічі з різними в'язнями.

Документальність присутня в правдивому відтворенні реалій радянської каральної системи: детально описані умови утримання в тюрмах: «...юшка – крім води й манюньких та малочисельних шматочків кислої капусти, більш нічого не мала, але зате її було багато, аж по цілому літрові, – в'язні відчули страшну задуху і брак повітря в камері. Люди страшенно потіли. Ніякої циркуляції повітря. Розпечений сонцем залізний щиток затуляв і без того маленьке, густо загразоване вікно, а їх було в камері двадцять четверо. Голі тіла, вкриті рясно противними болячками, виповнювали камеру густо, як і перше, і перенасичували повітря випарами поту. Асфальтова підлога не вбирала вологи й все більше мокріла. ...А піт все тік і тік» [1, с. 345].

Іван Багряний філігранно застосовував біблійну алегорію. Якщо Гетсиманський сад для Христа був місцем вибору та самотності, то для Андрія Чумака ним стає в'язниця НКВД. Він як носій християнської ідеї всепрощення не озлоблюється, не намагається помститися, як-от начальнику Копасєву, а, навпаки, прагне зрозуміти його.

У філософському романі «Людина біжить над прірвою» ключовою постає проблема вибору, що визначає спосіб буття персонажів. Вона спонукає головного персонажа – Максима Колота до глибоких роздумів про наслідки як власних, так і чужих рішень. Людське існування тут часто зумовлюється не особистим вибором, а нав'язаними ззовні установками, звичай штучними, покликаними сформувати образ радянської людини. Максим Колот втілює найкращі риси сильного, вольового українця, здатного до самопожертви. Водночас сам автор у зверненні до читача наголошував: Максим – не виняткова особистість, а також не герой у традиційному розумінні. Письменник провів свого персонажа крізь справжнє пекло терору: інколи він постає виснаженим і зневіреном, а інколи – сповненим віри у власні сили й переконання, що зможе здолати зло. Дмитро Дем'яненко і Лариса Йолкіна безрадісно зазначають: «Принципова життєва позиція робить Максима в абсурдному світі людиною без майбутнього, яка не має жодного шансу вижити» [3, с. 106]. Вже на початку роману читач розуміє, що характер Максима сформований, у кожному наступному епізоді він тільки зміцнюється, ідеалізується. Ефект постійного руху, шалено небезпечного «бігу над прірвою» підсилює відчуття небезпеки, що, у свою чергу, динамізує нарацію в романі.

Висновки. Романна творчість Івана Багряного є унікальною в українській літературі ХХ століття, оскільки новаторськи поєднала наративну майстерність, глибокий психологізм і чітку громадянську позицію. Його твори відображають трагічний досвід України в тоталітарну епоху, утверджуючи ідею незламності людського духу, здатність особистості зберігати гідність навіть у нелюдських умовах. Письменник сформував новий тип українця – сильного, активного, відповідального за власний вибір і майбутнє. Романи «Сад Гетсиманський» і «Людина біжить над прірвою» демонструють оригінальний авторський стиль, що синтезував ознаки модернізму, реалізму, публіцистичності, а з іншого боку, – засвідчують жанровий синкретизм (соціально-психологічний, пригодницький, документальний, філософський, Магістерський науковий вісник. – № 46

доцентровий роман). Саме це і визначає особливе місце романів Івана Багряного в українській прозі доби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багряний І. Сад Гетсиманський. Харків. Фоліо, 2016. 572 с.
2. Багряний І. Людина біжить над прірвою. Іван Багряний. Вибрані твори: у двох томах. Т.2. Київ: Юніверс, 2006. 704 с
3. Дем'яненко Д., Йолкіна Л. Специфіка моделювання мотиву втечі в романі Івана Багряного «Людина біжить над прірвою». Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство). 2016. №2. С. 106-109.
4. Луцій С. Романи Івана Багряного «Тигролови» та «Сад Гетсиманський»: за архівними матеріалами Юрія Лавріненка. Слово і час. 2006. №10. С. 21-31.
5. Сподарець М. Я визначив собі шлях українського письменника. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». 2006. Вип. 48. №742. С. 3-13.
6. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості. Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. 516 с.
7. Шевченко О. Іван Багряний. Сильветка в мініатюрі. Київ: Смолоскип, 2013. Т. 1. 635 с.

Зеленська Інна

Науковий керівник – викл. Любінецька Марія

ЖАНРОВИЙ СИНТЕЗ У ТВОРЧОСТІ ІЛЛАРІОНА ПАВЛЮКА

Вступ. Сучасна українська література все частіше виходить за рамки традиційних жанрів, створюючи, таким чином, гібридні форми, які поєднують у собі елементи трилера, детективу, фентезі, соціальної прози, магічного реалізму і наукової фантастики. На нашу думку, така тенденція є ремінісценцією змін в культурних запитах читачів та впливу новітніх технологій на особливості сприйняття тексту. У свою чергу, синтез жанрів дозволяє письменникам не обмежуватися загально прийнятими структурними рамками, створюючи багатшаровий текст, який інтригує читача на різних рівнях. На сьогоднішній день літературний доробок Ілларіона Павлюка займає ключове місце в українському постмодернізмі. У творах письменник поєднує жанри трилера, містики, детективу, виходячи за межі класичного письма. Також він демонструє особливості світу, що його оточує, крізь призму незвичайної особистості.

Підкреслюємо, що романи Ілларіона Павлюка були об'єктом наукового пошуку сучасних науковців. Зокрема, О. Гонюк висвітлює жанрово-стильові особливості твору «Білий попіль», А. Кокотюха проаналізував теоретичні аспекти жанру нуару в українській літературі, Ю. Фернос окреслив стилістичні особливості роману «Я бачу, вас цікавить п'ятьма». Однак, проблема синтезу жанрів у творчості письменника є актуальною в українському літературознавстві на сучасному етапі залишається малодослідженою і потребує всебічного наукового аналізу.

Мета статті – окреслити жанрову специфіку роману Ілларіона Павлюка «Білий попіль».